

Marieberg och Fors, 40-talet (Sune Nilsson)

Det är klart att nostalgien flödar när man skall beskriva sin barndom och Dess miljöer. När jag kom till världen bodde mina föräldrar i statarstugan högst uppe i Mariebergsbacken i den norra delen av Fors, gränsande till Ribbymarkerna.

Jag föddes i april 1941, mitt under brinnande krig och blev kvar där till 1945 då flyttlasset gick till det centrala Västerhaninge och Kyrkskolans vaktmästarbostad i gaveln på den anrika Klockargården.

Statarstugan i Mariebergsbacken

Problemet när man ska beskriva den tidiga barndomen är att hålla isär egna minnen och senare tiders hörsägen.

Risken för att sammanblanda ovanstående ingredienser får dock inte göra att man avstår från att nedteckna fragmenten av de tidiga levnadsåren, sanningen och verkligheten är ju subjektiv i dessa sammanhang.

Min far kom till Fors i slutet på 20-talet som statare från Valla i Ösmo som då ägdes av direktören Vikander, "Kork-Vikander", som tjänade grova pengar på att importera kork från Portugal och Spanien. Han blev senare mest känd för att donera sitt Sörmlandsgods Harpsund till svenska staten.

Farsgubben, Gustaf Maurits Nilsson, var född 1890 i Grödinge och hade hela sitt vuxna liv slitit som statare på godsens och gårdarna på Södertörn. Stalldräng på Fituna, mjölnardräng på Husby och kördräng på Lund. Han kom till Fors som ganska nybliven änklings hustru Elsa, f. Åkerblom avled 1927 av TBC och han ställdes ensam med två minderåriga söner, mina halvbröder, Rune född 1915 och Ellert 1919, men hans äldre syster förbarmade sig över familjen och flyttade ner till Ösmo efter hustruns död.

Systemen, Helfrid, flyttade med upp till Fors och fortsatte med hushållningen åt sin bror och sina brorssöner. Anledningen till flytten norrut från Ösmo var nog att fadern, före gårdssmeden Karl Gustaf Nilsson och dennes hustru bodde i en undantagsstuga på Fors just intill statarstugan i Marieberg. K.G. Nilsson, min farfar, var född 1857 i Mogata, Söderköping. Han hade kommit till Fors som gårdssmed omkring 1915 från Fituna med hustrun Amanda, född Gustafsson. Farmor Amanda var född 1862 på Oaxen, Mörkö.

Maurits Nilsson arbetade som stall- och kördräng åt Edvin och Ester Nilsson på Fors och äldste sonen Rune blev lilldräng på gården.

År 1935 gifte sig systemen Helfrid och flyttade till Stockholm och Maurits anställde Elsa Larsson, min blivande mor, som hushållerska. Hon var född 1902 på gården Witsa strax söder om Fors där fadern var arrendator till den åldrige ägaren Magnus Widman. Familjen Larsson flyttade 1904 till Småhamra i Österhaninge, en arrendegård till Sandemar. Mor Elsa bodde hemma på Småhamra till början på 20-talet då hon tog tjänst i Stockholm men hade nu återvänt till Haningetrakterna och skötte hushållet åt den invalidiserade skomakaren Rasmussen som bodde i den Lindbomska gården på Västerfors.

Mina halvbröder Rune och Ellert hade nu flyttat ut, Rune upp till Fors och Ellert som gårdskarl till prosten David Froste i Västerhaninge. Elsa var nu ensamstående mor till min halvsyster Elly och flyttlasset gick från skomakarstugan till Mariebergsbacken våren 1936 och tycke uppstod i den lilla backstugan och bröllop ständade hösten 1940 och jag kom till världen våren efter.

*Utanför den fallfärdiga smedjan i Marieberg, troligen 1938.
Fr.v. farfar Karl Gustav Nilsson, Elsa Larsson, senare Nilsson,
(min mor), kusin Sture, min far Maurits Nilsson, farmor Amanda
och min faster Helfrid, gift Eriksson.*

Minnena från 40-talet och barndomen är behagliga, trots världskrig och elände i världen rådde ingen nöd i vardagslivet. Lönen som stalldräng var nog inte stor men tydligen tillräcklig och naturhushållning höll kontantutgifterna nere. Vi odlade potatis, kålrötter och köksväxter i den bördiga södersluttningen, höll hushållsgris och kaniner.

Mjök och nödvändig spannmål fick man från gården och äggen inhandlades hos Lisen i Kyrkvreten på andra sidan vägen. Hos Lisen kunde vi dessutom köpa en och annan gammal utsliten värphöna som kokades i dagar utan att bli mör, men bidrog väl till överlevnaden.

Det som i övrigt saknades för livets nödtorft skaffades från handelsboden i Fors som låg uppe vid Gästgivargården i byn och drevs av Signe Steen-Lundberg.

Lilla stugan, Marieberg, från öster (2001) Här bodde min farfar och farmor i många år.

Utbudet var inte mycket att skryta med, skulle man lyxa till det fick man cykla ner till Västerhaninge och handla på "Koppra" som man sa, Konsum vid järnvägsstationen. En gång i veckan körde dessutom Tärnholms ambulerande köttaffär förbi, i början på 40-talet dragen av hästar.

Med jämna mellanrum under säsongen kom också ortens ambulerande fiskare, den osannolika Antipas Cederblad, "Tippen" kallad, lika hög som bred, släpande med sin trehjuliga cykel och sålde fisk från Hårsfjärden. Isoleringen från övriga Europa gjorde att den genom seklen omtalade saltsillen inte var tillgänglig utan man fick nöja sig med Östersjöströmming som naturligtvis åts färsk men också saltades in för kommande behov. Dessutom håvades tonvis med id, en benrik mörtfisk, upp ur åmynningarna på våren och saltades in i tunnor.

Naturligtvis påverkade ofreden i världen tillvaron, jag hade av förklarliga skäl inte en aning om vad krig och terror innebar men jag anade ändå oron hos föräldrarna att Sverige skulle dras in. Vi hade ingen radio och tidningarna som kom oss tillhanda var veckogamla Stockholmstidningar så kunskapen om vad som hände var ganska begränsad. Min far, sliten och ofärdig redan i 50 årsåldern, slapp att kallas in i beredskapen men anhöriga och bekanta fanns runt om i landet på vakt mot både tysken och ryssen och oron för deras hälsa fanns hela tiden.

Några påtagliga minnesbilder finns för alltid kvar, närheten till Hårsfjärden gjorde att vi vid många tillfällen hörde dova explosioner och såg mörka rökpelare på södra horisonten. Det var med uppbar rädsla som jag tryckte mej intill trygga mamma på kökstrappan när detta hände, troligen var det bara övningar som vi såg och hörde men det visste vi ju inte då.

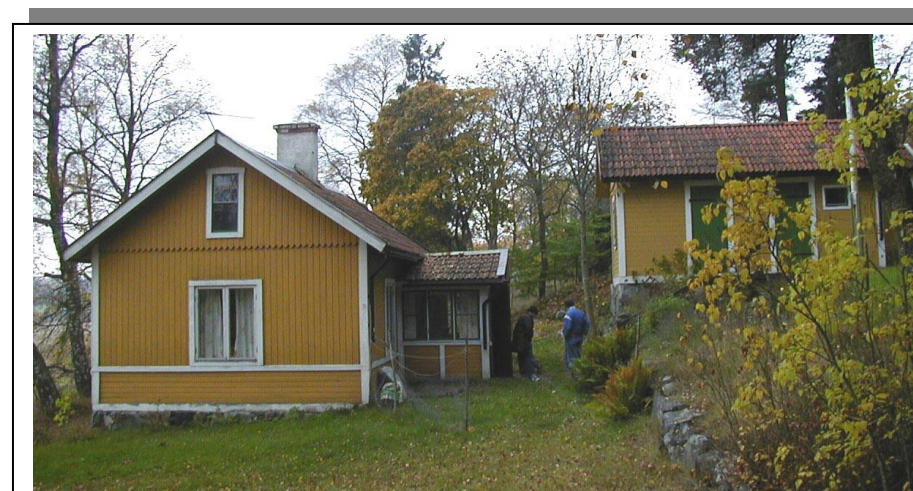
Mariebergstugan bestod av kök och kammare och en liten farstuvist. Enda eldstaden var järnspisen i köket som hjälpligt höll värmen under de kalla 40-talsvintrarna men vid många tillfällen var man tvungen att elda under hela nätterna. Vedbod och avträde låg vid skogskanten helt nära västra stuggaveln och på andra sidan, uppe i backen fanns svinhuset och kaninburarna.

Brunnen låg nere i åkerkanten och det var en ansträngande vandring uppför backen med fyllda vattenspann. Längre ner på gården fanns lillstugan där min farmor och farfar bodde, farmor dog redan 1942 och jag har inga minnen av henne. Efter farmors död flyttade min ensamstående faster Hildur hem till Marieberg från Ribbylund där hon var hushållerska åt Herman Olsson och skötte den gamle fadern tills han avled 1949. Intill lillstugan låg den fallfärdiga smedjan som på 40-talet hade spelat ut sin roll, den likaväl som den gamle gårdssmeden

Mina minnen av min farfar är glasklara, en vithårig gubbe som låg nedbäddad i kökssoffan, dag som natt, år ut och år in. När jag klarade av att själv ta mej ner till honom satt jag på en pall vid sängen och han lade sin valkiga hand på mitt huvud och pratade vänligt och frågade hur livet var i storstugan.

I efterhand är det en gåta för mej hur min faster lyckades sköta gubben och hans vardagsbestyr, naturbehov och hygien.

Nere vid åkerkanten fanns då som nu ett gult hus, nedre Marieberg, som användes som sommarstuga av familjen Leckström. Huset var friköpt från Fors och under 20-talet bodde här Viktor och Anna Jansson, "Vicke" Jansson var duktig fotbollsspelare i AIK och gjorde några landskamper. Han var nu avliden och hustrun Anna, född Leckström, delade fritidsboendet med sin bror Nisse med hustru Greta och sonen Rogert. F.ö. finns Nedre Marieberg fortfarande kvar i Leckströms ägo.

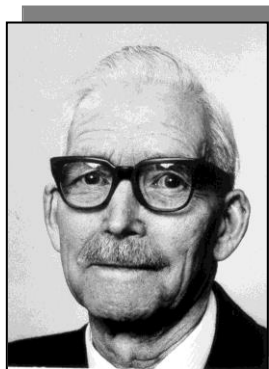

Nedre Marieberg från öster

Några fragmentariska minnen

Eftersom Maurits hade ansvaret för gårdens hästar började arbetsdagen vid femtiden varje vardagsmorgon. Jag minns av någon anledning mycket väl rutinerna om morgnarna under den mörka och kalla årstiden. Nerbäddad i en pinnsoffa i köket vaknade jag av en fräsande karbidlampa och en sprakande järnspis, oftast var den lilla stugan ganska utkyld och sängvärmens därför behagligt skön. Efter en stund spred den lilla spisen en ljuvlig värme i köket och man kunde sticka näsan över täcket och uppleva den sällsamma doften av brinnande karbid och granved, en doft som för alltid finns kvar i sinnevärlden och som man önskar att få uppleva ännu någon gång. Den trygghet som kopplas till denna sinnebild är total och oförglömlig.

Den gamla kaffehurran hamnade på spisen och surrogatet, var det rostat vete? kokades till en tydliga drickbar dryck. Jag visade aldrig att jag var vaken, men med öronen på helspänn lyssnade på far och mors lågmälda konversation vid köksbordet. Här fick man ibland höra sånt som troligen inte var avsett för barnaöron, oron att kriget skulle komma även till Sverige, rykten om Hitlers grymhet och kommunisternas framgång i hämndaktionerna. Även mera vardagliga bekymmer diskuterades naturligtvis, penganöd, krämpor och risken för frusen potatis.

Jag kunde sedan se farsgubben stultande iväg nerför backen med en svängande fotogenlykta i ena handen, han hade svårt att gå, reumatism och annat elände plågade honom. I början på 1952 blev han helt förlamad i benen och genomgick en stor operation, man plockade ut en tumör, stor som en rävrumpa som han sa. Möjligen kan den ha påverkat hans rörlighet redan i mitten på 40-talet. Operationen gjordes f.ö. på Serafimerlasarettet av Herbert Olivecrona, en av den tidens kända kirurger.

Gustaf Maurits Nilsson, född 1890 i Grödinge, här på äldre dar

På söndagsmorgnarna under lågsäsong på gården fick jag ibland följa med ner till stallet och rusta hästarna, om jag minns rätt fanns det fem stora ardennerhästar i stallet. När vi klev in i stallet och började prata hälsade dom oss med glada gnägganden, de kände väl till att dagen inleddes med hö och havre och att morgonryktningen vankades. Efter fullgjort värv gick vi sedan ner till ladugården där den enväldige David Larsson härskade, David var en man, knappt en tvärhand hög, som i blåkläder och vitt gummiförkläde skötte besättningen på ett berömvärd sätt. Han var född på gården, son till mjölkerskan Mina Larsson och bodde i ett rum på nedre botten i mangårdsbyggnaden. Fors som fått elström när den nya huvudbyggnaden uppfördes 1937 hade en för tiden modern maskinmjölkkningsanläggning så lille David klarade de 20 korna helt på egen hand. På hemvägen bar vi med oss en kruka med några liter nästan spenvarm mjölk som senare noggrant skummades av mor Elsa för att skilja grädden från mjölken.

Husbondsfolket på Fors, Ester och Edvin Nilsson, var rekorderligt folk, jag hörde aldrig någon tala illa om dem. Ester var dotter till förre ägaren Johan Hallberg som ägt gården sedan 1893 och Edvin var son till arrendatorn på Östergården, Arvid Fredrik Nilsson. Ester och Edvin övertog gården 1918 och nu på 40-talet jobbade båda sönerna i lantbruket. Sven, född 1919 och gift med Fanny och Olle född 1924, gift med Ingrid. Förutom min far Maurits och min halvbror Rune, som nu var gift med sin Gerda och bodde i Korpkulla, jobbade även Valter Jonsson på gården, han bodde i Hyddan tillsammans med sin mor. Edvins yngre bror, Ernst, som bodde i Tittut strax norr om Fors hjälpte ofta till i bråda tider, annars bedrev han tillsammans med hustrun Ester tvätterier i backen.

Valter var slaktarkunnig, det var han som varje senhöst såg till att grisen vår blev till fläsk och som med jämna mellanrum slaktade våra kaniner. Man kan nog säga att han trots sin milda vänlighet inte var min idol, jag glömmer aldrig hur de stackars kaninerna skrek när han tog dem i öronen och bedövade dom med en hammare innan de fick blodsticket. De flådda och urtagna kaninerna skulle sedan hänga en tid för att möras, man fyllde buken med enris och dagen innan anrättning lades de styckade i skummjölk. Jag kommer alltid att minnas hela denna procedur, de hängande kropparna påminde om barnkroppar, smaken var sötaktig och jag har aldrig mej veterligt ätit var sig hare eller kanin i vuxen ålder.

Jag kan inte komma på ett bättre sätt att avsluta denna fragmentariska lilla berättelse om fyrtioalet än att beskriva en dag i maj 1945 som etsat sig fast.

Det var fredsdagen, eller troligen första söndagen efter andra världskrigets slut. Runt ett kaffebord i syrenbersån utanför lillstugan, i ett strålande försommarväder var nästan hela familjen samlad.

Där fanns far och mor, min syster Elly, mina båda fastrar, min kusin Sture och hans pappa Ture, gamla farfar orkade dock inte ut men dörr och fönster stod på vid gavel. Det gick inte att ta fel på glädjen och lättnaden hos de vuxna, jag minns att man för första gången på länge kokade kaffe på rena kaffebönor som troligen gömts just för detta tillfälle och nybakta bullar och andra godsaker fanns på bordet. Man diskuterade framtiden i positiva ordalag, optimismen frodades och Hitler och Stalin fick sig en sista omgång för vad de ställt till med.

Senare på sommaren flyttade vi från vårt Marieberg och ner till samhället, till Kyrkskolans vaktmästarbostad men så gott som varje söndag tog vi oss på ett eller annat sätt dit, cykel var det vanliga på sommaren, för att titta till gamla farfar och faster Hildur men när förre smeden Karl Gustav Nilsson avslutade sina dagar år 1949, 92 år gammal, avslutades min kontakt med Fors och Marieberg och det är först nu, 50 år senare, som mitt intresse väckts på nytt och försöken att nedteckna några minnen från 40-talet.

Fotnot:

Efter vår flytt till stationssamhället kom målaren Ragnar Svensson med hustru som hyresgäster till Marieberg och blev kvar i många år.

När Fors Gård, Fors 1, såldes och via olika turer köptes av Årsta och Lars Fröstad, styckades de gamla torpen och statarstugorna av och såldes och Marieberg blev sommarstuga. Nuvarande ägaren har på ett varsamt sätt underhållit och förbättrat stugan och besöken i min vackra barndomsmiljö har varit en lisa för själen.

Avstyckningen gjordes så att den lilla stugan hamnade på tomten tillhörig nedre Marieberg.

Barndomshemmet, statarstugan och "farfars stuga" i Marieberg år 2001.